

УДК 902:908+004

ТРИМІРНА КОМП'ЮТЕРНА РЕКОНСТРУКЦІЯ АРХЕОЛОГІЧНОГО ОБ'ЄКТА В КОЗАЧІЙ БУХТІ СЕВАСТОПОЛЯ¹

Р.П. Смирнов

(Національний заповідник „Херсонес Таврійський”,
м. Севастополь, Україна)

В основі статті лежить доповідь, яка прочитана на 10-й міжнародній конференції «EVA 2007 Москва». У ній зроблено спробу зібрати воедино свідчення церковної традиції, картографічний матеріал, бібліографічну інформацію та дані перших археологічних досліджень про острівцець у Козачій бухті Севастополя, а також запропоновано варіант тримірної реконструкції монастирського комплексу, залишки якого були відкриті тут в 1890 році К. К. Косцюшко-Валюжиничем.

Ключові слова: археологія, тримірна реконструкція, святий Климент, Севастополь, Козача бухта

В основу статті положен доклад, прочитаний на 10-й міжнародній конференції «EVA 2007 Москва». В статті предпринята попытка собрать воедино свидетельства церковной традиции, картографический материал, библиографическую информацию и данные первых археологических исследований об островке в Козачьей бухте Севастополя, а также предложен вариант трехмерной реконструкции монастырского комплекса, остатки, которого были открыты здесь в 1890 году К.К. Косцюшко-Валюжиничем.

Ключевые слова: археология, трехмерная реконструкция, святой Климент, Севастополь, Козачья бухта

Явище, яке отримало назву „демлітаризація”, є характерним для нашого часу, і особливо торкнулося міста Севастополя та його околиць – земель та споруд, які ще недавно були зайняті військовими частинами, а тепер передаються в комунальну власність, стають доступними для відвідування та вивчення. Присвячено цю доповідь одному з таких нещодавно демлітаризованих об'єктів – острівцю в бухті Козачій, що пов'язаний із дивним знайденням у кінці IX століття Костянтином Філософом мощей святого Климента.

Шлях свв. рівноап. Кирила та Мефодія з місією в Хазарський каганат привів їх у 861 році до Херсона, де вони пробули, ймовірно, досить довго. Тут вони вивчили єврейську мову, необхідну для здійснення місії, а також знайшли Євангеліє та Псалтир, писані «роуськими письменами». Але не менш визначним діянням солунських братів у Херсонесі було знайдення мощей св. Климента, папи Римського.

У листі Анастасії Бібліотекаря про цю дивну подію сказано так: *”Після завзятої молитви св. Кирило піднявся на корабель з єпископом Херсонеса і клиром, припливши на острівцець, він обійшов його зі світильниками та розпочав розривати руїни храму, де і були знайдені мощі та якір – знаряддя смерті мученика”².*

Святий Климент був засланий імператором Траяном на каторгу в 100 р. від Р.Х. за навертання до християнської віри багатьох римлян, проте, працюючи на кам'яних виробітках, він продовжував євангельську проповідь теж дуже успішно, здійснюючи дива та зцілення. За це імператор наказав якомусь Авфідіану умертвити проповідника. Він завдав мук святому Клименту, а потім по-

¹ Доклад на русском языке представлен по адресу:
http://conf.cpic.ru/eva2007/rus/reports/report_1302.html

² Журнал Министерства народного просвещения. – 1893. – Январь. – С. 193–194.

садив у човен, і, прив'язавши до шиї якор, кинув у море. Послідовники єпископа молили Бога подарувати їм можливість бачити тіло угодника. Господь виконав їх молитви, і в день поминання св. Климента (25 листопада) море щорічно відступало від берега на 7 днів і віруючі могли ходити до могили святого, яка знаходилися в нерукотворному храмі, що „побудований руками ангелів”³.

Свідчення про шанування місця смерті св. Климента на початку VI ст. є у Феодосія „... та кож місто Херсон, що біля моря Понта; там зазнав мук святий Климент; гробниця його в морі, куди кинули його тіло; цьому святому Клименту був прив'язаний на шию якор, і тепер у день його поминання весь народ і священники сідають у човни, і коли припливають туди, море висушує шість миль, і на місці, де знаходиться гробниця, розкидаються шатри та споруджується вівтар, і впродовж восьми днів служаться там Літургії, і Господь робить там багато чудес: там виганяються біси, і якщо хтось з одержимих отримає можливість доторкнутися до якоря й доторкнеться, то зараз же зцілюється”⁴.

Переказ про єпископа Римського Климента називав місцем його мук і загибелі „таврійські каменярні” поблизу міста Херсонеса, але перші у вітчизняній науковій літературі спроби точніше локалізувати його первинно привели до помилкової думки про те, що засланий Климент працював в Інкермані, де, навіть у наші дні видобувають каміння. „А за переказом давньої духовної історії св. Климента, учень і послідовник св. Апостола Петра в римському єпископстві, був засланий імператором Траяном до Херсонеса, за Чорне море. Він засуджений був працювати там на каменярнях, залишки яких знаходять і досі. Цим місцем є мис поблизу Інкермана, на кінці Севастопольської гавані. Там тесали камені, потім клали їх на судна та відправляли в Грецію на побудову міст”⁵. Керуючись подібними історичними вказівками, архієпископ Херсонський і Таврійський Інокентій, занепокоєний відродженням християнства в Тавриді, у 1852 році заснував в Інкермані скит на честь св. Климента Римського.

Вперше в „Інкерманській версії” перебування св. Климента в Тавриці взяв під сумнів військовий інженер і любитель старовини Олександр Львович Бертьє-Делагард. На сторінках „Записок” Одеського товариства історії та старожитностей Російських, членом якого він був, О. Л. Бертьє-Делагард у 1886 році висунув припущення про те, що місцем, де зазнав мук і був катований Климент, околиці Інкерману бути не могли⁶. Система доказів цього припущення була логічною й переконливою, базувалася на прекрасних знаннях як церковного переказу, історичних і археологічних свідчень, так і місцевих природних і ландшафтних особливостей. Бертьє-Делагард правильно вказав на місця видобування мармуру (точніше – мармуровидного вапняку) у давнину у верхів'ї Камішової та Козачої бухт, а не в Інкермані; на безводдя цих місцевостей, що схожі з їх описом у житіях святого, який зробив диво і відкрив це джерело.

Невдовзі Олександр Львович одержав археологічні підтвердження своєї гіпотези – у 1890 році на Маяковому півострові поблизу Севастополя, на березі Козачої бухти, у тому числі й на острові, що був на той час у приватній власності, були проведені розкопки членом Імператорської Археологічної комісії та завідувачем Складу старожитностей у Херсонесі Карлом Казимировичем Коцюшко-Валужиничем. На острові були відкриті залишки невеликого храму разом із будівлями середньовічного часу. Цей комплекс споруд являв собою, на думку Бертьє-Делагарда – „невеличкий монастир”. Саме цей острівок він запропонував вважати місцем спочинку св. Климента, а його розгорнутий доказ цього припущення можна вважати взірцем історичного дослідження⁷. Не випадково, цю гіпотезу підтримала згодом більшість вітчизняних візантиністів⁸.

Про те, що у верхів'ї Козачої бухти був монастир чи його руїни говорять перші російські та європейські інструментальні карти Криму 70-х рр. XVIII ст. Усі ці видання раритетні, але завдяки всесвітній мережі Інтернет карти стали доступні широкій аудиторії.

Наприклад, на сайті Національного Морського Музею Великої Британії (<http://www.nmm.ac.uk/collections/>) розташовано карту, що видана в 1787 році в Амстердамі, на якій показано берегову лінію Південно-Західного Криму, яку цілком можна впізнати. У районі мису Херсонес, як і в районі мису Фіолент (Георгієвський монастир) зображено Monastere Grec. Як стве-

³ Струков Д. Життя святих Таврических (Крымских) чудотворцев. М., 1882. – С. 10–15

⁴ Православный Палестинский Сборник. – Т. X., вып. 1. – СПб., 1891. – С. 5

⁵ Сестренцевич-Богуш С. История царства Херсонеса Таврийского. – СПб., 1806. – Т. 1. – С. 295. Древней духовной историей автор называет латинское сочинение St. Barnabae et aliorum Apostol. Scripta a Ioanne Cotelerio edita Parisiis, anno 1672. St. Grégoire dans les actes de St. Clément. St. Ephremi concio.

⁶ Бертьє-Делагард А.Л. Остатки древних сооружений в окрестностях Севастополя и пещерные города Крыма // ЗООИД. – 1886. – Т. 14 – С. 210–217

⁷ Бертьє-Делагард А.Л. Древности Южной России. Раскопки Херсонеса. // Материалы по археологии России. – СПб., 1893. – № 12. – С. 57–64

⁸ См. например: Айналов Д.В. Развалины храмов. // Памятники христианского Херсонеса. – М., 1905. – Вып. 1. – С. 137 – 143.; Шестаков С.П. Очерки по истории Херсонеса в VI – X веках по Р. Хр. // Памятники христианского Херсонеса. – М., 1908. – Вып. 3. – С. 50; Кулаковский Ю.А. Прошлое Тавриды. Краткий исторический очерк. – К., 1906. – С. 76

рджував Бертъе-Делагард, для цієї карти „зразком слугувала Kinsbergen`a Carte de la Crimée, levee en 1772, яка вперше видана в 1776 р. і перевидавана з доповненнями в 1787 і 1788 рр.”⁹.

Іншим, хоча і непрямим, доказом довгого існування монастиря може бути знайдена поблизу „мідна турецька монета”¹⁰. Проте вже на карті Габліца 1786 року на острові ніяких руїн не зазначено, хоча ця карта й вважається першою в європейській науці тематичною археолого-топографічною картою. Винуватцем того можна вважати „хутір капітана 2-го рангу Алексіанова”¹¹, що з'явився поблизу острова.

Перший детальний опис ще видимих на острові будівельних залишків дав академік Паллас. Оскільки вчений, який побував у цих місцях у 1794 році, вважав, що на Маяковому півострові знаходився стародавній Херсонес Страбона, то й руїни на острові він прийняв за невеличке античне укріплення. Ось його опис: „Перше, що кидається в очі, коли вступаєш на цей маленький півострів, це острівець, з'єднаний із землею болотистим перешийком, у верхині найдовшої затоки бухти, напроти Алексіанова хутора. Я не можу відмовити собі в повідомленні плану цього укріплення, що складається з великих споруд, з яких цілими є лише нижні... Сам острів а має сухий ґрунт, який піднімається над морем, перешийок в, що з'єднує його з материком – низький і заливається хвилями, коли вітер віє в бухту. Ця гребля (можливо штучна) також була укріплена стінами, з яких одна ще дуже видна і приєднується до твердого ґрунту чотирикутною баштою с. Найміцніше укріплення знаходиться на острові і складається не тільки з кам'яних стін, але й башт, фундаменти яких ще видно: один із цих фундаментів біля воріт, три на східній стороні, – усі чотирикутні, і один на південно-західному розі d. На останньому, здається, стояла кругла башта, яка тепер є лише купою сміття... Поблизу цього укріплення, на твердому ґрунті, були вириті дві, розташовані одна біля одної, гробниці завширшки кілька аршин, які були обкладені каменем”¹².

Але чверть століття по тому І. М. Муравйов-Апостол, який відвідав острів, пише – „Я нічого цього не знайшов, крім купи каміння, яке доводить, що тут колись була будівля...”¹³.

З 1828 року за наказом Миколи I про розподіл земель морського відомства починається активне хутірське будівництво на Гераклеїському півострові. „Найбільша частина землі, на якій стояв Старий Херсон (тобто Маяковий півострів), дісталася пану лейтенанту Крузе. – повідомляє нам швейцарський мандрівник Дюбуа де Монпере, що бачив острівець у 1834 році, – Крузе наказав знищити все, що знаходилося на його ділянці, щоб побудувати кілька будинків і оточуючу стіну помітних розмірів. ґрунт був переритий, щоб посадити винну лозу, а щебінь був перенесений в інше місце і покритий землею. Він наказав також біля розвалини, план якої дав Паллас, розпочати розкопки, але

вони, видно, не дали ніяких результатів. На материку Крузе знайшов декілька старих колодязів, які використовував для зрошування...”¹⁴. В архівних документах Чорноморського флоту є згадка про те, що в 1832 р. обер-інтендант Н. Д. Критський доручив Крузе провести розкопки на острові. Він провів ці роботи в наступному, 1833 р., але нічого „важливого” не знайшов¹⁵.

У 1845 році, з відома власника землі, Крузе, на острові вів розкопки лейтенант князь В.І. Барятинський. Він розкрив „південно-східну частину цього острова і знайшов: фундаменти дев'яти кімнат і однієї невеликої церкви або каплиці з напівкруглим віттарем; у першій знайдені ним: кам'яна плита в 1 $\frac{1}{4}$ арш. довжини і ширини з вирізаними на обох сторонах по одному хресту і під плитою в ямі чотири поржавілі мідні монети із зображенням якоря (візантійського імператора Романа з 960 по 963 рік); чотири остови людські, покриті простими гладкими кам'яними плитами; і розкидані в різних місцях по підлозі: вугілля і невеликі шматки розбитих мармурових плит без написів; у каплиці ж знайдена одна зламана мармурова п'єдесталь в один фут довжини і ширини”¹⁶.

⁹ Бертъе-Делагард А.Л. Древности Южной России. Раскопки Херсонеса. // Материалы по археологии России. – СПб., 1893. – № 12. – С. 61.

¹⁰ ОАК за 1913-1915 гг. - Петроград, 1918. – С. 68.

¹¹ Тункина И.В. Русская наука о классических древностях юга России (XVIII – середина XIX в.). – СПб., 2002. – С. 485 – 487., рис. 126.

¹² P.S. Pallas Bemerkungen auf einer Reise in die sudlichen Statthaltschaften des Russischen Reichs in den Jahren 1793 und 1794. Leipzig 1803, T. II, p. 60. Перевод см. ЗООИД. – Т. XII. 1881. – С.102 – 103.

¹³ Муравьев-Апостол И.М. Путешествие по Тавриде в 1820 году. - СПб., 1823. – С.76 – 77.

¹⁴ F.Dubois de Montpereux. Voyage autour du Caucase, chez les Tcherkesse et les Abkases, en Colchide, en Georgie, en Armenie, en Crimée. Paris, 1843. Vol. 6. P. 182., (нем. издание Reise um den Kaukasus...und in die Krim. Darmstadt. 1846. Bd. 3. S. 260-261.

¹⁵Тункина. Ук. соч. – С. 514.

¹⁶ Аркас З. Описание Ираклийского полуострова и древностей его. - ЗООИД. - Т. II. – Отд.1. – 1848. – С. 263.

У спеціально складеному в 1846 р. для Одеського Товариства Історії і Старожитностей „Описі Іраклійського півострова і старовин його” є ще декілька слів про цей острівець: „берег його місцями нарівні з водою, а в інших місцях і посередині, мають узвишся від 3 до 5 футів. На ньому помітні залишки фундаменту, складеного на цементі в різній звивині, і над цими залишками лежать декілька каміння посередньої величини, уламки мармуру, паленої цеглини і черепиці”¹⁷.

Автор цього опису капітан 1-го рангу З. А. Аркас подав у ньому і план острівця.

Не дивлячись на те, що вже розкопками Барятинського нехай і «досить поверхневими», була відкрита церква – на англійських і французьких картах часів Кримської війни острівець позначається як „руїни античної фортеці”.

„У сухе літо при сильному південному вітрі острівець перетворюється на півострів, і тоді вільно відвідується коровами, вівцями, мисливцями та різними іншими ворогами пам'ятників старовини”¹⁸. Так виглядав в кінці ХІХ століття, постійно змінюючи господаря, невеликий – трохи більше чверті гектара – клаптик землі у верхів'ї Козачої бухти.

До часу згаданих на початку нашої розповіді розкопок К. К. Косцюшко-Валюжинича, розпочатих за вказівкою Бертьє-Делагарда в 1890 році, острівець був у власності якогось В.Ф. Загородянського. Косцюшко рапортує про відкриття „залишків монастиря з воротами, мощеним двориком, церквою і безліччю невеликих споруд...”, але його звіт не можна назвати повним, набагато докладніше описав розкопки все той же Бертьє-Делагард: „На острівці виявилася ціла група дрібних будівель, що оточують невеликий двір і маленьку церкву, схожу в плані на церкви – каплиці візантійського городища. Загалом, все це складало, поза сумнівом, монастир”¹⁹. Деякі ознаки, та й сам план споруд, дозволяють стверджувати, що церква мала підпільний ярус, вид хреста, низ якого зберігся на висоту 1 - 1 1/2 аршина (0,7 - 1 м), верхня ж частина церкви зникла зовсім. В одне з відділень низу, дуже вузьке, пророблений широкий хід збоку і стіна церкви тут підтримана стовпом і аркою. Підхід до цього місця складався з декількох приміщень, що нагадували коридор. Без особливої натяжки можна припустити, що улаштування особливого відділення, доступного ззовні церкви окремим ходом збоку, викликаний якою-небудь особливою обставиною. Ні в Херсонесі, ні в іншому місці Криму ніщо подібне не зустрічалось. Можна небезпідставно вважати, що цією особливою обставиною і було бажання зробити зручнодоступною саме могилу, в якій знайдені мощі св. Климента, що була під підлогою церкви...”²⁰.

Деякі подробиці розкопок наведемо зі звіту К. К. Косцюшко-Валюжинича: „Підлога в приміщеннях була кам'яною, у самому ж храмі підлога покладена, мабуть, із невеликих мармурових плиток квадратної форми. Таких плиток тут знайдено три; за заявою В. Ф. Загородянського їх знаходили не мало і раніше”²¹. Крім того, були знайдені фрагменти керамічних і скляних посудин, декілька плінф і кам'яне жорно, 7 середньовічних монет і фрагменти мармурових архітектурних деталей як середньовічного часу, так і античного, але використаних вторинно – як будівельний матеріал в кладці й у бруківанні двору. У подальші роки К.К. Косцюшко-Валюжинич зосереджує свої зусилля на дослідженні городища і херсонеського некрополя, а розкопка на острівці приходить в запустіння. У Д.В. Айналова знаходимо таке спостереження: „При відвідуванні моєму розвалин в 1890 році я бачив ці розвалини в незайманому вигляді. Тепер (1903-1904 рр.) вони майже абсолютно зникли”²².

Представники освіченої громадськості, Церкви та Імператорської Археологічної Комісії намагалися змінити стан речей. Наведемо цитату з повідомлення про острівець члена Таврійської Вченої Архівної комісії (ТВАК) А. І. Маркевича: „У № 31 „Таврійського Церковно-Громадського Вісника” за 1908 р. надрукований рапорт настоятеля Херсонеського монастиря архімандрита Мелхиседека преосвященному Таврійському, з вказівкою на можливість придбання у власність Херсонеського монастиря цього острівця з колодязем, у вигляді стародавнього водоймища, сучасником св. Климента, і необхідним для улаштування дороги до колодязя кількістю землі у власника острівця відставного адмірала Баля за 800 крб., на що Його Преосвященство Єпископ Алексій бажав дати свій дозвіл”²³.

¹⁷ Аркас. Ук. соч. – С. 263. также таб. VIII. №15.

¹⁸ Косцюшко-Валюжинич К. Важное археологическое открытие в Крыму. ИТУАК. 1891.– №13.– С. 60.

¹⁹ Айналов видит в постройках на островке не монастырь, а «особое священное место, при котором жили монашествующие» Айналов Д.В. Развалины храмов. // Памятники христианского Херсонеса. – М., 1905. – Вып. 1. – С. 142 – 143; более развернуто см.: Айналов Д.В. Мемории св. Климента и св. Мартина в Херсонесе // Древности. ТИМАО. М., 1916.– Т. 25.– С. 67 – 88.

²⁰ Бертьє-Делагард А.Л. Древности Южной России. Раскопки Херсонеса. // Материалы по археологии России. – СПб., 1893. – № 12.– С. 63.

²¹ ОАК за 1890 год. СПб. 1893.– С. 36 – 37

²² Айналов Д.В. Развалины храмов. // Памятники христианского Херсонеса. – М., 1905. – Вып. 1. – С. 140.

²³ Маркевич А.И. Островок в Казачьей бухте как предполагаемое место кончины св. Климента, папы римского. // ИТУАК.– 1909.– № 43. – С. 105.

Проте проблема збереження пам'ятника не розв'язується, а тільки ускладнюється. У 1913 році, в якихось 700 м на південь від острівця починається довгострокове будівництво 35-ї двобаштової 305 мм берегової батареї, це і стало головним чинником, що прискорив руйнування пам'ятника. Батарея була могутнім підземним фортом з численними комунікаціями. Мабуть, камінь від середньовічних споруд острівця був використаний як будівельний матеріал при зведенні батареї або її елементів.

У 1913-1914 рр. поблизу острівця проводив розкопки Роман Християнович Лепер – наступник К. К. Косцюшко-Валюжинича на посаді завідувача Складу старожитностей. Збереглася фотографія періоду цих розкопок, на якій відображено стан середньовічних споруд на острівці до їх повного руйнування.

В архіві Національного заповідника „Херсонес Таврійський” зберігається неопублікована стаття С. Ф. Стржелецького, датована 1953 р. і присвячена Страбону Херсонесу; у ній є ремарка, що стосується збереження руїн на острівці: „З часом стіни монастиря в покинутій розкопці прийшли в повну ветхість і майже повністю розсипалися. У 20-х роках весь камінь, що розсипався, був зібраний нетямущим техніком, а разом із цим були розібрані і фундаменти середньовічної споруди”²⁴.

Відзначимо, для вірності картини, що дослідник античності, Станіслав Францевич Стржелецький відзначав руйнування середньовічних споруд як позитивний момент, оскільки „унаслідок видалення верхнього завалу і залишків споруд були відкриті фундаменти великої башти великоблочної кладки...”²⁵. Нижче автор статті припускає, що саме залишки цієї античної башти і були місцем первинного поховання св. Климента (церквою, побудованою „руками ангелів”), а згодом тут з'явилися храм і монастир.

У роки Великої Вітчизняної війни – влітку 1942 р., під час героїчної оборони Севастополя, на Маяковому півострові йшли запеклі бої, це був останній рубіж захисників міста²⁶, а весною 1944 р., при звільненні Севастополя радянськими військами, битви на півострові були не менш кровопролитними.

Після війни вільний доступ на територію Маякового півострова був довгий час обмежений: з 60-х років ХХ ст. поблизу острівця дислокувався навчальний центр морської піхоти Чорноморського Флоту, простір самого острівця в 1966 р. був перепланований, а в 1972 р. в центрі поставлений пам'ятник десантникам – героям Великої Вітчизняної війни.

На долю сучасних дослідників залишається інтерпретація даних, що є в науковій літературі. Грунтуючись на них, хотілося б запропонувати своє бачення середньовічного комплексу, а саме – висловити припущення про те, що храм, який існував на острівці був двохапсидним. Як робочу гіпотезу цілком можливо поставити наш храм в один ряд із відомими в Криму двохапсидними церквами²⁷. Сучасні дослідники пов'язують появу вказаного типу храмів у Криму з вірменами-переселенцями²⁸.

Проте слід звернути увагу на те, що подібний тип храму був поширений у всьому християнському світі. Пам'ятники Малої Азії відносяться до числа найстародавніших, тому передбачається малоазійське походження цього типу²⁹. У нашому випадку пропонуємо вбачати схожість храму св. Климента на острівці в Козачій бухті з двохапсидними храмами Палестини, зокрема, з каплицею св. Олени в храмі Гробу Господня в Єрусалимі³⁰, яка, утіливши в архітектурній формі подвійну – Боже-ственну і Людську – природу Христа, слугувала прототипом для всіх подібних церков у Візантійській імперії.

²⁴ НА НЗХТ Д.№ 1325. Л. 9 – 10.

²⁵ Там же, Л. 10

²⁶ Борьба за Севастополь. 1941 – 1942 гг. – М., 2004. – С. 16; Маношин И.С. Героическая трагедия. О последних днях обороны Севастополя 29 июня – 12 июля 1942. Военно – историческое исследование. – Симферополь, 2001.

²⁷ На сегодняшний день в Крыму известно четыре двуххапсидных храма:

1. У подножия горы Перчем (кон. VII – нач. VIII вв.), Баранов И.А. Археологическое изучение Сугдеи-Солдайи. // Археологические исследования. Симферополь, 1994. С. 39 – 41.; 2. В Судаке («храм на консолиях», XII в.), Протасов Н.Д. Раскопки в Судаке летом 1928 г. // Крым. 1929. – №1. – С. 86 – 97.; 3. В урочище Сотера (близ Алушты, XIV в.), Паршина Е.А. Средневековое поселение в урочище Сотера // Алушта и алуштинский регион с древнейших времен до наших дней. – К., 2002. – С. 127 – 130.; Лосицкий Ю.Г. Реконструкция храма в Сотере // Алушта и алуштинский регион с древнейших времен до наших дней. – К., 2002. – С. 132 – 138. 4. У крепости Фуна (кон. XIV – XV вв.), Айбабина Е.А. Двуххапсидный храм близ крепости Фуна // Византийская Таврика. – К., 1991. – С. 194 – 205.

²⁸ Мордвинцев В.М., Кисиль И.А. Двуххапсидные храмы Крыма. // Сугдея, Сурож, Солдайя в истории и культуре Украины- Русси. Мат-лы науч. конф. – Киев-Судак, 2002. – С. 187–191.

²⁹ Хрушкова Л.Г. Раннехристианские памятники Восточного Причерноморья (IV – VII вв.). – М., 2002. – С. 94.

³⁰ Margalit S. The binated churches and the hybrid binated church complexes in Palestine. // Liber Annuus. – 1995.– 45.– P. 357–400.

На нашу думку, св. Кирило (Костянтин Філософ), знайшовши на острівці мощі св. Климента за допомогою розкопок, повторив подвиг св. Олени, матері Костянтина Великого, яка розшукала в Єрусалимі могилу Христа, місце розп'яття, древо хреста, на якому він був розіпнутий та інші реліквії, задалегідь зруйнувавши язичницький храм (Афродіти), що знаходився над Гробом Господнім і Лобним Місцем³¹.

Грунтуючись на нашій реконструкції плану другого поверху храму на острівці, можна припустити, що це була однефна двохапсидна церква, а знаючи похоронну функцію споруди, можна визначити його як „подвійний мартирій”. Різні частини церкви, служили, ймовірно, для різних цілей в літургійному відношенні – одна призначалася для літургії євхаристії, інша – для меморіального культу, культу святих і мучеників. Присутність тут культу святих і мучеників побічно підтверджується і тим, що нерідко двохапсидні храми будувалися на кладовищах³², а в нашому випадку напроти острівця, в 500 м на північ, на правому схилі верхів'я Козачої бухти, в 1949 р. С. Ф. Стржелецьким був відкритий некрополь римського часу³³.

На самому ж острівці археологічні розкопки не проводилися з 1890 року, тобто з часу К. К. Косцюшко-Валюжинича. Більш того, вищенаведені факти говорять швидше про те, що пам'ятник втрачений для науки.

Нам залишається на основі наявних планів Палласа і Косцюшко-Валюжинича (план виконаний креслярем М. І. Скубетовим), з деякою часткою ймовірності реконструювати план всього комплексу і запропонувати графічну тривимірну модель «монастиря», вдаючись для відтворення архітектурних обсягів по допомогу сучасних комп'ютерних технологій. Реконструкція виконана за допомогою програми Maya.

І на закінчення доречно буде навести слова Берт'є-Делагарда: *„Якщо пригадати, що в Криму всі без винятку події церковної історії, з надзвичайною легкістю приурочені до різних місць, без найменшої навіть ознаки якого-небудь доказу, спонукали відновлення або побудову уявних пам'ятників, то не можна не бажати, щоб і наш острівець (у Козачій бухті), який єдиний має не тільки логічні, але й документальні докази, на вірогідність муки тут св. Климента і безсумнівність знаходження тут його мощей, не залишився покинутою і навіть не очищеною розвалиною; це місце повинно бути священним для нас”.*

³¹ Деревенский Б.Г. О местонахождении Голгофы и Гробницы Христа. Публикация на сайте в Интернете: <http://www.derev.ru/golgotha.php#07>. Можно вспомнить в связи с этим предположение Стржелецкого (хотя и недостаточно обоснованное) о том, что на островке было святилище Геракла. См. Стржелецкий С.Ф. Жертвенник Гераклу из т.н. Страбонского Херсонеса. // Херсонесский Сборник. – Симферополь, 1948.– Вып. 4. С. 105., и его критика: см. Щеглов А.Н. «Старый» Херсонес Страбона. Укрепление на перешейке Маячного полуострова // Проблемы истории и археологии Крыма. - Сб. науч. трудов. Симферополь, 1994. – С. 25.

³² Хрушкова Л.Г. ук. соч. С. 95.

³³ Николаенко Г.М. Хора Херсонеса Таврического. Земельный кадастр IV – III вв. до н.э. Часть II. –Севастополь, 2001. – С. 29.